

at vit hava ein skúla, ið ikki er lagaður til okkara samfelag, og at frálærutilfarið vantar í stóran mun? Frágreiðingarnar eru fleiri. Viðvíkjandi skulunum og umsitingini av honum og so nógvari aðrari umsiting her á landi er ein av orsökunum, at vit uttan fyrirvarni skeita eftir øðrum, helst donum, men gloyma, at vit bert eru 47.000 fólk. Tað sigur seg sjálvt, at eftirlitna vit danska undirvísingardirektoratnum, so fáa vit eina loysn, ið er lagað til 5.000.000 fólk og onki hevur við okkara samfelag at gera. Her er aftur eitt dømi um, at vit ikki taka støði í egnum veruleika. Viðvíkjandi skulunum er søgan tann sama. Skriva vit danskar logir av, so fáa vit ein danskan skúla, ið ikki er í samsvari við egnu viðurskipti okkara, tað verði ikki sagt, at hann er vanaligur, men vit hava bert ongantið gjørt okkum tann omak at hugsa um, hvat vit vilja við einum skúla og hvat vit kunnu nýta úr tí fremmanda skulaverkinum. Vit skriva av uttan fyrilit.

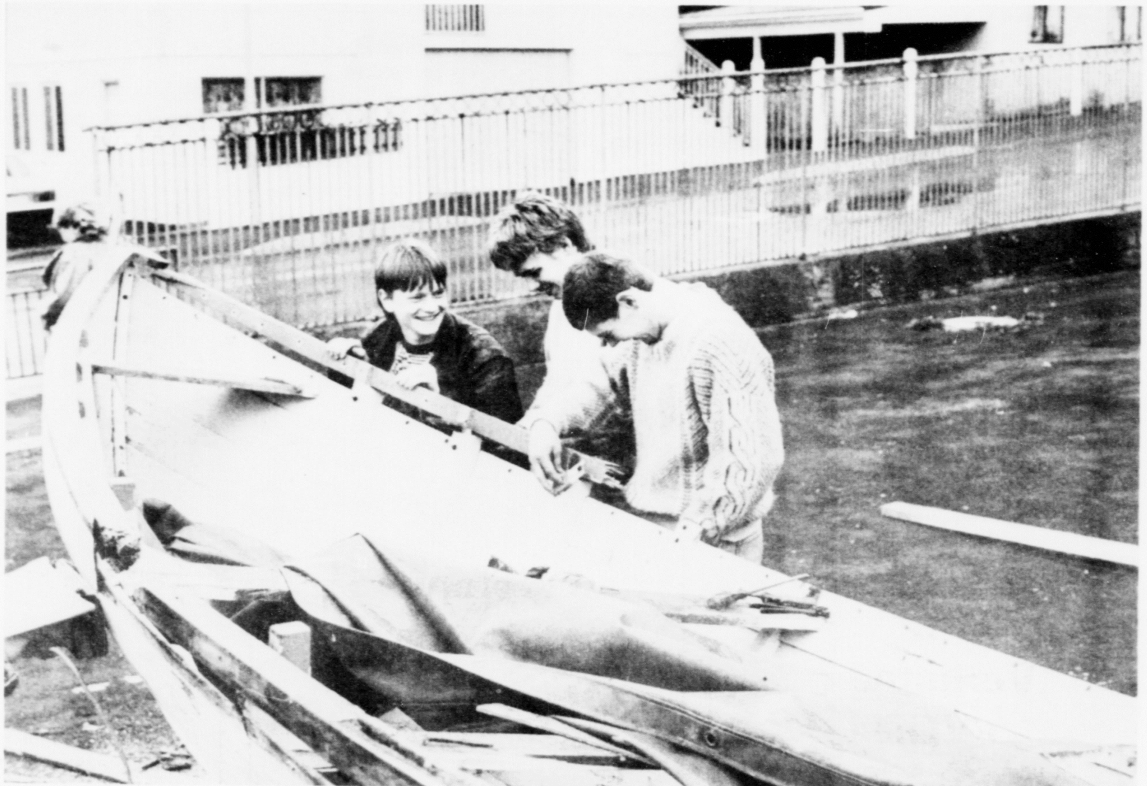
Ørgrynna av útlendskum tilfari

Viðvíkjandi undirvísingartilfarinum er partur av orsökini eisini knýttur at hesum hugsunarhátti. Tann, ið skal skriva bókur ella gera annað undirvísingartilfar, rennur seg beinanvegin í tann trupulleika, at onki tilfari er um evnið, viðgjørt á einum føroyskum ástøði. Hetta ger seg galdandi í søgu og samfelagslæru, men sanniliga eisini í t.d. livfrøði. Ørgrynna er til av útlendskum tilfari, men litið og onki sum viðger føroysk viðurskipti. So tann einstaki lærarin má fara undir grundgranskning og so stóðgar upp, til at flest øll hvørki hava umstøður ella forleika til tað.

Stoðan er tann, at okkum í stóran mun vantar visindaliga grundgranskning í Føroyum innan øll oki. Ikki soleiðis at skilja, at vit ikki hava eitt høgt utbúgvingarstøði. Men vandamálið er lutvist, at vit ikki hava gjørt okkum greitt, at treytirnar fyri at skriva læribókur á føroyskum er granskning, ið tekur støði í okkara egna samfelagi. Tað er úrslitið av hesi granskning, ið læribókurnar skulu bera viðari. Tað er ongantið sett figgarlig orka av til hetta neyðuga arbeiði.

Akademikarar

Ein onnur frágreiðing er, at akademikarar okkara eru útburin í einum øðrum landi og venjuni í tí landinum. Útbúgving teirra er fyri ein stóran part farin

fram við, at teir hava tikið støði í tí landinum og teimum viðurskiptum, har eru, men hava ikki lært at taka støði í okkara egna landi og tey vandamál her eru ella tann samfelagslýsing, ið skal til, skulu vit gera eina roynd at skilja hetta samfelagið. Fyri at ongin misskiljing skal vera, so skal verða sagt, at sjálvandi royna nóg av sinum eitingum at taka føroysk viðurskipti upp undir lestri sinum. Men her tekur tað vandamál seg upp, at ikki ber altíð til at nýta tær fyrmyndir og ta síðvenju, ið lærd hevur verið í Danmark, og so uttan fyrilit flyta hesar royndir til Føroya. Sum eg havi vist á viðvíkjandi undirvísingartilfarinum, so verður úrslitið, at vit skoða okkara egna samfelag ígjøgnum eyguni á einum øðrum samfelagi. Hetta skal ikki skiljast soleiðis, at eg ikki meta tað vera fruktagott, at síðir og vírdismetingar hjá tveimum ymskum samfelögum hittast, umskarast og mennast hvør í sær ella saman. Men fyritleyritin fyri at eitt tilíkt samstarv gevur nakað, er, at støði verður tikið í timum egna. Hja okkum vantar støðið í egnari granskning og tradition, ið er grundarlagið fyri, at vit kunnu fáa nakað burtur úr granskning og royndum hjá øðrum. Í staðin fyri taka vit bara uttan fyrilit eftir øðrum til veruliga tørv okkara, er sjálvur bygnaðurin av valdskervinum. Ein av fyrimumunum við tí litla samfelagnum er, at tú

Chauvinisma og fremmandahatur

Tað avgerandi verður at taka støðu til egna veru, og er tað í hugaheimi minum tað óvugta av tí heimføðsliga og chauvinismuni, ið kemur í tí, har sjónarringurin er trugur og nørir um fremmandahatrið, tí onki haldgott støði er at byggja á, og tað fremmanda tiskil kenst sum ein stóðug hótan. Tað er í hesi støðu, vit mugu sleppa «lata sum um» mentanina, ið ikki tekur støði í okkara veruleika, men byggir á ynski-dreymar um hvussu veruleikin eigur at verða. Tað nyttar ikki nóg av lata seg í skreytbúna av floggum, frimerkjum og varabispum, um vit ikki víðurkenna gerandisdagin hjá okkum og taka støði í tí, sum er nú. Fyritreytin fyri at mennast er viðskyni og humanisma, ið víðurkennir sína egna veru, og við hesum støði ber til at taka støðu til veruleikan uttan at avnoka og skotna hann burtur, hetta ið er eyðkent fyri tóman tjóðskap, ið ofta endar í «tjóðbunaveruleika».

Bygnaðurin av valdskervinum

Onnur forðan fyri, at vit í landi okkara fáa eina mentan, skúla og samfelagsviðurskipti, ið eru lagað til veruliga tørv okkara, er sjálvur bygnaðurin av valdskervinum. Ein av fyrimumunum við tí litla samfelagnum er, at tú

«Skriva vit danskar logir av, so fáa vit ein danskan skúla, ið ikki er í samsvari við egnu viðurskipti okkara, tað verði ikki sagt, at hann er vanaligur, men vit hava bert ongantið gjørt okkum tann omak at hugsa um, hvat vit vilja við einum skúla og hvat vit kunnu nýta úr tí fremmanda skulaverkinum. Vit skriva av uttan fyrilit»

hevur betri yvirlit við tí, ið er og hevur betri møguleikar fyri avirkan. Men í Føroyum hava vit ikki dugað at fingið okkum fyrimum av hesum. Í staðin fyri hava vit bygt eitt vanligt hierarkiskt valdkervi eins og eina píramidu. Men fyritleyritin fyri at ein tilíkt skipan skal virka er, at tú ikki sleppur framat, ella at tú ikki kennir tey, ið sita við valdið, at valdið gerst gátuført. Ein tilíkt skipan ber ikki til í einum samfelagi har tú kennir flest øll fólk, ella ið hvussu er so veit okkurt um viðkomandi. Avgerðirnar hjá valdskervinum verða tað oftast slignar upp í glens: Hetta er bara hon ella hann, hvat vita tey um tað? Vit hava allar møguleikar fyri beinleiðis demokrati, til vit eru so fá. Í staðin fyri at gera sær nyttu av hesum okkara fyrimumi, hava vit bygt eitt valdskervi við fyrmynd í nógvi stóri samfeløgum, ið ikki eru lagað til okkara viðurskipti. Vit fáa ta ta stórnu umsiting, ið vit hava. Avgerðir verða ikki tiknar, tí tey, ið avgerðirnar skulu taka, jú eisini kenna tey, ið tær raka. Tí verður roynt at sleppa undan at gera nakað. Hinvegin verða avgerðirnar oftani ikki lyddar, tí tey, sum skulu gera eftir boðunum, kenna fyrir-

treytirnar fyri avgerðunum. Hetta ger seg galdandi bæði innan almenna umsiting og skulaverkið. Í fáum øðrum londum ber til at skipa eitt so beinleiðis demokrati sum hjá okkum, hetta sum fyritleyrit fyri, at øll kenna ábyrgd av hesum samfelagi.

Tilfingið

Annað eyðkenni fyri tað litla samfelagið, ið hesum forinum okkara, er tað litla tilfingið. Her hugsi eg aftur um grundgranskning og fólk at gera tilfar. Á hesum økinum hava vit so eisini valt eina loysn, ið er lagað til aðrar samfelagsumstøður enn okkara. Tey, sum t.d. verða sett sum folkauskulalærarar ella aðrar møguleikar enn at undirvísja restina av livinum. Har skuldu vit broytt setanina í samsvari við torvin í hesum samfelagnum. Vit hava t.d. brúk fyri grundgranskning, men tey fólk vit hava at taka sær av hesum, binda vit í einum livsstarvi sum undirvísarar. Her hevði borið til at gjørt eina samansetta starvssetan, við minni tímatali og regluligum farloyvum. Henda tíð skuldi so verið nýtt til granskning og framleiðslu av undirvísingartilfari, umframt tað, at øll vit, ið starvast innan umsiting á skulakøinum, høvdu havt nyttu av at sloppið at

undirvist við regluligum millumbilum. Hetta hevði verið ein loysn, ið hevði verið meira í samsvari við tørv og støðu okkara, enn sum nú er.

Onnur bráðfeingsloysn upp á tørvina á undirvísingartilfari er í t.d. eitt tiggjuárskeið at givið umleið 20% av lærarum okkara farloyvi við løn, at gera undirvísingartilfar. Hetta hevði kostað um 20.000.000 kr. um árið, og er tað smápengar í mun til alt tað, sum fer fyri skeytið, tí landsstyrið veðheldur fyri «spekulationsprojekturnum». Vinningurin hevði komið ríkiliga inn aftur við veltubúnum ættarlíðum, ið vórðu utbúgvir av áhugaðum lærarum, ið hóskilgum undirvísingartilfari.

Endi

Skulu vit taka samanum, so meti eg ikki, at móðurmál og skuli okkara er meira hott, enn vit sjálvi hava ábyrgd av. Hóttanin kemur frá okkum sjálvum, um vit tvihalda um at siggja nútíðar veruleikan við hundrad ára bakstöði, uttan at koma í hug, at tað vit kunnu læra av tjóðskaparrørslni er, at hon var ein livandi mentan, ið hevði sínar fyritleyritir í síni samtíð, eins og vit hava okkara fyritleyritir í okkara nútíð, og tað er ikki ósamberligt.